Eduskunnan lakivaliokunnalle

Asia: HE 65/2024 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta

Asia: TPA 25/2024 vp Toimenpidealoite avioliittoon pakottamisen erillisen rikosnimikkeen säätämisestä ja pakottavan kontrollin rikostunnusmerkistön lisäämisestä lakiin

Hallituksen esityksen tavoitteena on selkeyttää avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta rikoslaissa ja täsmentää ihmiskauppaa koskevaa rikoslain 25 luvun 3 §:ää lisäämällä säännökseen pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen ihmiskaupparikoksen tarkoitukseksi. Sosiaali- ja terveysministeriö oli edustettuna oikeusministeriön johtamassa asiaa koskevan mietinnön valmistelleessa työryhmässä.

Esitys on tarpeellinen. Suomessa on viime vuosina tunnistettu useita kymmeniä pakkoavioliittojen mahdollisia uhreja. Uhreja on tunnistanut erityisesti Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä sekä kansalaisjärjestöt. Lainsäädännön selkeyttämiselle on tarve ja myös useat kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valvontaelimet ovat kiinnittäneet huomiota nykyistä selkeämmän lainsäädännön tarpeeseen ja antaneet Suomelle pakkoavioliittojen kriminalisointia koskevia suosituksia.

Esityksessä ehdotetaan, että säännös kattaisi juridisesti pätevien avioliittojen lisäksi niihin rinnastettavat liitot. Vaikka tapauskohtaisesti voi joissain tapauksissa olla hankalaa arvioida, onko kyse tietyt kriteerit täyttävästä avioliittoon rinnastettavasta liitosta, on kannatettavaa, että esityksessä ei rajauduta vain juridisesti päteviin liittoihin. Niin ikään on erittäin kannatettavaa, että esityksessä on omaksuttu lähestymistapa, jossa ei rajauduta avioliittoon pakottamiseen ainoastaan avioliiton solmimisen kontekstissa, vaan pakottaminen voi liittyä myös avioliitosta irtautumisen estämiseen ja avioliitossa pysymiseen pakottamiseen. On kuitenkin hyvä huomioida, että joissain tapauksissa voisi tulla vastaan tilanne, jossa pakkoavioliittoa ei olisi mahdollista kumota, koska kumoamisen edellytyksenä on avioliiton *solmimiseen* liittyvä pakko.

Sosiaali- ja terveysministeriö
Meritullinkatu 8, Helsinki | PL 33, 00023 Valtioneuvosto
0295 16001 | stm.fi | @STM_Uutiset

On kuitenkin todettava, että valittu lähestymistapa eroaa joistakin muista Euroopan maista (ml. Pohjoismaat) siinä suhteessa, että pakkoavioliittoa / avioliittoon pakottamista ei lähestytä ensisijaisesti naisiin kohdistuvan ja/tai kunniaan liittyvän väkivallan viitekehyksessä, vaan ihmiskauppakontekstissa. Tällä voi olla joitakin vaikutuksia esimerkiksi tapausten tunnistamiseen ja etenemiseen rikosprosessissa. On mahdollista, että kaikki pakkoavioliitot eivät täytä ihmiskaupan tunnusmerkistöä.

Toimenpidealoitteessa TPA 25/2024 sen sijaan huomioidaan avioliittoon pakottaminen erityisesti naisiin ja tyttöihin kohdistuvana väkivaltana. Aloitteessa ehdotetaan, että sen lisäksi, että pakkoavioliitot sisältyisivät ihmiskauppasäännökseen, tulisi rikoslakiin lisätä erillinen pakkoavioliittopykälä. Aloitteessa katsotaan, että tällöin kaikki pakkoavioliittojen muodot tulisivat katetuksi, eikä väliinputoajaryhmiä jäisi. Näiden muutosehdotusten lisäksi toimenpidealoitteessa ehdotetaan pakottavaa kontrollia koskevan rikostunnusmerkistön lisäämistä rikoslakiin.

Sosiaali- ja terveysministeriö on aiemmassa avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta käsitellyttä työryhmämietintöä koskeneessa lausunnossaan tuonut esiin, että kyseinen hallituksen esitys vastaisi tarpeeseen selkiyttää avioliittoon pakottamista koskevaa sääntelyä ja siinä mielessä nimenomaisesti kriminalisoisi pakkoavioliitot, että pakkoavioliittoon saattaminen lisättäisiin eksplisiittisesti ihmiskauppapykälään. Sosiaali- ja terveysministeriö toi tuolloin kuitenkin esiin, että esitys ei aivan yksiselitteisesti vastaa esimerkiksi joidenkin kansainvälisten valvontaelinten suosituksiin kriminalisoida nimenomaisesti pakkoavioliitto osana naisiin kohdistuvan väkivallan vastaisia toimia (YK:n ihmisoikeuskomitea) tai kriminalisoida pakkoavioliitot erillissäännöksellä. GREVIO on kannustanut Suomen viranomaisia voimakkaasti (”strongly encourages”) harkitsemaan erityisen pakkoavioliittoa koskevan rikostunnusmerkistön säätämistä. Myös YK:n kidutuksen vastainen komitea suositteli toukokuussa 2024 Suomelle antamissaan suosituksissa Suomea kriminalisoimaan pakkoavioliiton erillisenä rikoksena rikoslaissa. Toimenpidealoitteessa TPA 25/2024 ehdotetut muutokset vastaisivat edellä mainittuihin suosituksiin hallituksen esityksessä ehdotettuja muutoksia paremmin, mutta toisaalta pakkoavioliittojen lisääminen sekä ihmiskauppasäännökseen, pakkoavioliittojen erilliskriminalisointi ja pakottavaa kontrollia koskeva kriminalisointi voisivat johtaa tilanteeseen, jossa kyseiset säännökset olisivat ainakin joiltain osin päällekkäisiä ja niiden välinen suhde vaikeaselkoinen. Näiden eri säännösten suhdetta toisiinsa tulisi selvittää kunnolla. Sinänsä kuitenkin toimenpidealoitteessa ehdotetut muutokset tekisivät paremmin näkyväksi, että pakkoavioliitot ovat naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja kunniaan liittyvää väkivaltaa. Tämä on tuotu esiin myös hallituksen esityksen vaihtoehtoisia toteuttamistapoja koskevassa kohdassa yhtenä erillissäännöksen etuna.

Pakottavan kontrollin kriminalisointi voisi kuitenkin olla tarkoituksenmukaista myös muutoinkin naisiin kohdistuvaan väkivaltaan ja lähisuhdeväkivaltaan kytkeytyvä tekona kuin vain pakkoavioliittoihin liittyvänä.

Avioliittoon pakottaminen on hyvin sukupuolittunut ilmiö. Sukupuolivaikutusten arvioinnissa olisi hyvä huomioida se, että myös Istanbulin sopimus (artikla 6) velvoittaa sisällyttämään sukupuolinäkökulman kyseisen yleissopimuksen määräysten täytäntöönpanoon ja niiden vaikutusten arviointiin sekä edistämään ja panemaan tehokkaasti täytäntöön naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä naisten vaikutusvallan vahvistamista edistäviä toimintaperiaatteita.

Sukupuolineutraalia lainsäädäntöä sovellettaessa on tärkeää varmistaa esimerkiksi koulutuksella, että keskeisillä toimijoilla on riittävä ymmärrys ilmiön sukupuolittuneesta luonteesta ja siihen liittyvistä erityispiirteistä sekä vähemmistöryhmien kuten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien tilanteesta.

Rikosoikeudellisen sääntelyn ohella pakkoavioliittojen ennaltaehkäisyssä ja tapauksiin puuttumisessa myös muut toimet, kuten tietoisuuden lisääminen, asenteisiin vaikuttaminen, eri toimijoille suunnattu koulutus ja selkeät toimintaohjeet havaituissa tapauksissa ovat keskeisessä roolissa.

Erityisasiantuntija Minna Viuhko

Hyvinvoinnin ja terveyden suojelu –yksikkö/Turvallisuus- ja terveysosasto, STM